

מעשרת דיברות הצופה ליג עיקרי השומר

יוחנן בן יעקב*

מאמר זה מוקדש לזכרו של אלכס דנציג, מעמודי התווך של מסעות הנוער לפולין, איש השומר הצעיר, חבר קיבוץ ניר עוז, שנחטף מביתו בפוגרום שמחת תורה תשפ"ד, שבעה באוקטובר 2023, ונרצח במחילות עזה. אלכס היה בין המניעים אותי לצאת למסע מחקר על השומר הדתי בפולין, והעמיד לרשותי עבודה שכתב על דיברות השומר הצעיר ובה הסתייעתי רבות בכתבת מאמר זה. יהי זכרו ברוך ושמו ינון לעד!

מחצצר - כנסת השומר הדתי, תרצ"ה, 1935

* ד"ר יוחנן בן יעקב, בן וחבר כפר עציון. יליד 1945. עמד בראש בית ספר שדה כפר עציון בהקמתו. היה מזכ"ל בני עקיבא וראש מועצת תנועות הנוער. מספריו: בעקבות הל"ה, גוש עציון, המישים שנות מאבק ויצירה, יריחו, לקט מקורות, התחיות - סיפורה של תנועת השומר הדתי, אנשי סלע - גוש עציון, הר, שדה ובית. נשוי לחנה.

מאמר זה מבוסס על פרק מהחיבור: יוחנן בן יעקב, השומר הדתי - תנועת הנוער הציונית-דתית בפולין, תר"פ-תרצ"ט, 1920-1939, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו, ע"ש ישראל וגולדה קושיצקי, הוגש לסנאט של אוניברסיטת בר-אילן רמת גן, חשוון תשע"ח, אוקטובר 2017.

בראשית שנות ה־20 של המאה העשרים קמו ברחבי פולין מועדוני נוער דתי ביוזמה מקומית. במחצית השנייה של שנות ה־20 הם התארגנו בפולין במסגרת תנועת הנוער הציונית־דתית – כנסת השומר הדתי (השמה"ד) – בחסות תנועת תורה-ועבודה (תו"ע) והתנועה הבוגרת, המזרחי. הייתה זו תנועה "חינוכית דתית, צופית, חלוצית, השואפת לגאולת האומה והארץ, מורדת בחיי הגלות השפלים, נלחמת בעם־ארצות ומחנכת להגשמת רעיון תורה-ועבודה בארץ ישראל".¹ היא ינקה ממקורות ישראל, מהחסידות, מהסוציאליזם ומהשומר הצעיר שקמה לפניה. השומר הדתי נאבקה בהתבוללות ובחילון, הציבה דגש על לימוד, עיון והשתלמות עצמית ביהדות, בציונות ובתרבות כללית וטיפחה יחס עמוק לטבע. הכנסת התנהלה בעברית, כ־50 חוברות, עלונים ועיתונים ראו אור מטעמה, רובם בעברית. בשיאה מנתה הכנסת כ־15,000 חניכים וחניכות בכ־250 קינים. רבנים, אישי ציבור, מחנכים והורים התנגדו לשמה"ד שהתאפיינה במרד נעורים, הצעירים דבקו בדרכם. בגליציה המזרחית קמה תנועה אחות – בני עקיבא (בנ"ע). בלודז' קם לצד קן השמה"ד קן בני עקיבא. החזון והערכים, המבנה ושיטות פעולה היו זהות בשלושתן, והן קיימו שיתוף פעולה הדוק ביניהן.

מימין: סמל השומר הדתי, חקוק על כריכת עץ זית של אלבום שהוענק למדריכה חווה קוריאנסקית, על ידי החניכות שלה בקן השומר הדתי בביאליסטוק, לרגל עלותה ארצה, 17.8.1936. משמאל: סמל השומר הצעיר

1 החלטות הוועידה השנייה של כנסת השומר הדתי, ורשה, מנ"א תרצ"ב, אוסף מסמכי השמה"ד, יוחנן בן יעקב. המזרחי נוסדה במזרח אירופה ב־1902, כסיעה ציונית־דתית בהסתדרות הציונית. תנועת תורה-ועבודה נוסדה בארץ ב־1922, כמרד במזרחי, על בסיס רעיון תו"ע. הזרוע הפוליטית שלה בארץ הייתה הפועל המזרחי. רעיון תו"ע משמעו: "סוציאליזם דתי", בלשוננו, "צדק חברתי", ראו מאמרי: "הערפל חותר תחת היסודות", לביורר רעיונות היסוד הגלומים במשנת 'תורה-ועבודה', שמואל גליק (עורך), **זכר דבר לעבדך – אסופת מאמרים לזכר דב רפל**, ירושלים, תשס"ז, עמ' 511-552. ראשי תנועת תו"ע וכנסת השמה"ד הבהירו שרעיון תו"ע אינו זהה לסוציאליזם הקומוניסטי. אין הם דוגלים במלחמת מעמדות ואינם מזדהים עם גישה אנטי־דתית ועם הכפירה בלאומיות שהתלוו אליו.

הקן היה בית היוצר לנשמת השומר הדתי, אי של תרבות נעורים ארץ ישראלית, מוקד לימודי קודש, עברית, היסטוריה יהודית, ציונות דתית, רעיון תו"ע; שירה וריקוד, הווי ומשחק. הכנסת קיימה סמינרים וכינוסים; טיולים ומושבות (מחנות קיץ וחורף); ועידות ומועצות. בנים ובנות פעלו יחדיו, תוך הפרדה מגדרית בקבוצה החינוכית האינטימית. ליבת הפעילות התקיימה בקבוצה - מדריך (מנהל) וכמניין אחים/אחיות, ביניהם שררה "התחיות" (דיבוק חברים). ב"ל"ג בעומר יצאו ליער לפעילות צופית, חברתית ועיונית. החניכים אספו תרומות לקן, לכנסת, לתנועת תו"ע, לתנועה הציונית, לקק"ל ועוד. חובת הגשמה אישית - עלייה לארץ ישראל והתיישבות בקיבוץ דתי - הוטלה על חבריה ובוגריה. הם נדרשו להצטרף לקיבוצי הכשרה ועלייה שומריים בפולין, הנודעים בהם: גאולה, ראשית ועובדיה. רבים מחברי הכנסת ומראשיה עלו ארצה, השתלבו במערכות הציונות הדתית והיו בין מייסדי הקיבוצים הדתיים: טירת צבי וכפר עציון.

קבוצת חניכי השומר הדתי עם המדריך, על גדות נהר הנרב, בעיירה טיקטין (טיקוצ'ין), 19.8.1932

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה התארגנו החברים הבוגרים להמשך פעילות תנועתית ולמבצע חילוץ והצלה מפולין. מאות חברים נמלטו לליטא ומשם דרך רוסיה עלו ארצה. רבים רבים נספו בשואה. אחרי מלחמת העולם השנייה, בשנים 1945-1949, חידשה כנסת השומר הדתי בפולין את פעילותה בקרב שארית הפליטה, עד חיסול הפעילות הציונית בפולין.

יג העיקרים של השמה"ד פורסמו בחוברת הראשונה שראתה אור מטעם השמה"ד - תוכנית העבודה, ובה פירוט והסבר כל אחד מהעיקרים. היה זה ניסיון ראשון להגדיר את הכנסת, דרכה ומטרותיה. היא חוברת על ידי הרב ד"ר אברהם גוטסדינר (עובדיה), בהתייעצות עם יעקב רדו'נסקי ושמעון וסרמן - שלושתם בוגרים, אנשי תנועת תו"ע שפעלו במסגרת השמה"ד אף כי לא צמחו

מתוכה.² יג העיקרים פורסמו פעם נוספת בחוברת השומר הדתי - דרכו ומטרתו, בעברית ובפולנית.³ הוועידה הראשונה של השמה"ד, קרקוב, פסח תרצ"א, 1931, אישרה את תוכנית יג העיקרים, והם הודפסו בגב פנקס החבר / תעודת אח של השמה"ד.⁴ בתוכנית העבודה החינוכית לשכבה א' של השמה"ד, הודגש שעל המדריך להציג את יג העיקרים ועל החניכים ללמוד אותם בעל פה ולקיים אותם.⁵

יג העיקרים של השמה"ד שיקפו את דרכה של הכנסת בשלהי שנות ה-20. הנהגת השמה"ד מראשית שנות ה-30, הורכבה מחברים צעירים אידיאליסטיים, וייחסה משקל רב לרעיון תו"ע, לחובת העלייה לארץ ישראל ולהגשמת חזון השמה"ד בארץ, אלה אינם מודגשים בייג העיקרים. להלן נראה הבדלים נוספים שעשויים להסביר את הקרירות בה התייחסה הנהגת השמה"ד משנות ה-30 לייג העיקרים. אחד הביטויים לקרירות זו היא העובדה שלא ידוע לנו על דיונים שהוקדשו לייג העיקרים ולא על שינויים ותיקונים שהוכנסו בהם. זאת, בתקופה שכנסת השמה"ד קיימה דיונים סוערים באשר לערכיה המרכזיים ולייעדי ההגשמה שלה.⁶

- 2 **תוכנית העבודה הארגונית, התרבותית והצופית, תמוז תרפ"ט, ורשה, 18 עמודים, עברית (להלן: תוכנית העבודה); יעקב רדו'נסקי, "הבה נגילה", אהלנו - בטאונה הראשי של כנסת השומר הדתי ובני עקיבא בפולין, טבת-שבט תרצ"ו, עמ' 23-24 (תרגום מידיש); שיחות אברהם גוטסדינר (עובדיה) במושב בני עקיבא, קיץ תרצ"א, סיכום השיחות ביומן ישראל שפירא, באדיבות נכדו, אביטן, ארכיון גוש עציון בכפר עציון (אג"ע), חטיבה 2 מיכל A תיק 4. ישראל בסטר, ואליעזר אונגר, השומר הדתי - דרכו ומטרתו, קרקוב, תרצ"ז, עמ' 8.**
- 3 **החלטות הוועידה הראשונה של השמה"ד, קרקוב, י"ח-י"ט בניסן, תרצ"א, 1931, 5-6, עמ' 5; השמה"ד למרכז העולמי ולבני עקיבא, ירושלים, כ"ח בניסן תרצ"א, הארכיון לחקר הציונות הדתית, אוניברסיטת בר אילן (אצ"ד), ברית עולם (בר"ע), 2-119; אוסף מסמכי השמה"ד, יוחנן בן יעקב.**
- 5 **הד השמה"ד, טבת תרצ"ג, עמ' 14, Opracowany przez Szaloma Trellera, Plan Pracy, dla Szichwy I. לעומת זאת בשמה"צ הודגש: "הדיברות אינן בשבילנו דוגמות קפואות אלא מידות ... לא נדרש על כן כי ילמדו אותן בעל-פה או שימלאו אחריהן כמצוות אנשים מלומדה". המדריכים ישתדלו לעורר רגשות ועל השומרים הצעירים להכיר ביפוי של מידות מוסר אלה, דברי ההסבר לדיברות השמה"צ, תרגום מפולנית המדריך לשומרים (להלן), ספר השומרים - אנטולוגיה ליוכל ה-XX של השומר הצעיר, 1933-1913, ורשה, תרצ"ד, 1934, (להלן: ספר השומרים), עמ' 14; לוי דרור וישראל רוזנצווייג (עורכים), ספר השומר הצעיר, א, מרחביה, 1956, עמ' 44; בסמינר מדריכי השמה"ד, קיץ תרצ"ד, 1934, נפתח כל יום בלימוד תורה: "השומר הדתי קובע עיתים לתורה", ציטט רכז הסמינר, פנחס גכטמן (לימים הרב קהת). מייג העיקרים, פ[נחס] גכטמן, "יום בסמינריון", אהלנו, ורשה, אדר תרצ"ד, עמ' 22-24. דב אברון, תנועת הנוער הציונית-דתית בפולין בין שתי מלחמות העולם (השמה"ד ובני**

השומר הדתי בהשראת השומר הצעיר

נוסח ראשון של עשרה דיברות לארגון נוער פרסם מייסד הצופיות (Scouts), הגנרל הבריטי רוברט באדן פאוואל, בשנת 1908. הצופים הפולנים תרגמו אותם לפולנית בשינויים קלים, בשנת 1911. השומר הצעיר (השמה"צ) נטלה מהצופים הפולנים את הרעיון ואת המסגרת וניסחה את הדיברות בהתאמה לדרכה, בשנים 1915-1916. השמה"צ הייתה תנועת נוער חלוצית ציונית ראשונה ודומיננטית ברחוב היהודי בפולין והיא סחפה בני נוער רבים. השמה"ד נוסדה, בין השאר, לבלום נהירה של בני נוער ממשפחות דתיות לשמה"צ. מייסדיה חתרו לעצב אותה כתחליף דתי לשמה"צ, מכאן הבחירה לאמץ את השם, השומר, וכן רעיונות, מושגים, סמלים, מבנה ארגוני, ניסוח דיברות ועוד. השמה"צ נוסדה בגליציה ובווינה בשנים 1913-1916. בשלהי שנות ה-20 חל בשמה"צ מהפך, והיא אימצה עמדה מרקסיסטית אנטי-דתית. לא כך היה בראשית ימיה, אז דיברה השמה"צ בשפה דתית, רוויית פסוקים ודברי חז"ל. לדוגמה: עשרה דיברות התנועה שפורסמו בפנקסי, 1918, משקפים זיקה עמוקה לתורת ישראל ומבוססים על התנ"ך ועל מקורות חז"ל (להלן). חברי השמה"צ הצהירו אז נאמנות לתנועה בנוסח: "הנני מבטיח... להיות נאמן לאלוהי ישראל לארץ אבותי ולעמי. להיות אחיזר ואחיסמך לכל מי שנברא בצלם אלוהים".⁷

בשלהי שנות ה-20 נקלעו, איפוא, מייסדי השמה"ד למתח בין שתי מגמות: חיקוי והידמות לשמה"צ, לצד בידול וייחוד ממנה. המהפך הרעיוני בשמה"צ חידד מתח זה. ברוח זו אימצה השמה"ד את רעיון הדיברות, אבל חרגה ממודל עשרה דיברות ובחרה כמודל את יג עיקרי האמונה שמנה הרמב"ם ואת יג מידות הרחמים שמיוחסות לקדוש ברוך הוא.⁸ נכונות השמה"ד לאמץ מהשמה"צ

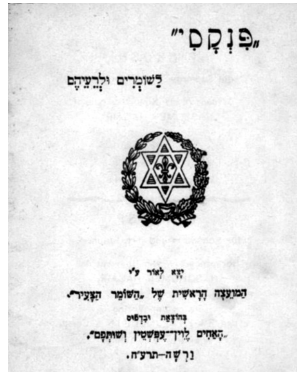
עקיבא, תל אביב, חשוון תשס"א, עמ' 36. ייתכן שזו הסיבה שאברון לא דן ביג העיקרים לשמה"ד, והסתפק בהערות אחדות שפוזר במאמריו, וברשימת יג העיקרים בהערה 312, עמ' 57, ללא ציון המקור.

7 יוחנן בן יעקב, **השומר הדתי - תנועת הנוער הציונית-דתית בפולין, תר"פ-תרצ"ט**, 1920-1939, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו, ע"ש ישראל וגולדה קושיצקי, הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן, חשוון תשע"ח, אוקטובר 2017 (להלן: בן יעקב, השמה"ד), עמ' 41-45 ועוד, ראו הפניות למקורות שם; יוחנן בן יעקב, **התחיית - השומר הדתי בפולין 1920-1950**, כפר עציון, 2020, עמ' 26-28.

8 רמב"ם, **פירוש המשניות**, מסכת סנהדרין, הקדמה לפרק חלק; יג מידות הקב"ה, בבלי, ראש השנה, יז ע"ב.

הודעה פומבית.

פנקסי (פינקוסי), ורשה, תרע"ח, 1918, ארכיון השומר הצעיר, יד יערי
"הודעה פומבית" = הצהרת נאמנות של חבר שמצטרף לשומר הצעיר

רכיבים לא מעטים מעוגנים בהשקפת עולם דתית, לפיה לא רק שעולם התורה אינו מנותק מהתרבות הסובבת, אלא ששאיבה ויניקה מבוקרות מעולמות חיצוניים אלו, נושאות עמן ברכה, ויש בהם חיוב מוחלט מלכתחילה, כל עוד אינם נוגדים את ההלכה. כך ביטא זאת שלום טרללר (קרניאל), לימים ראש השמה"ד בפולין:

"כשאנו רואים דבר יפה אצל אחרים האם אין מחובתנו להכניסו תחת כנפי היהדות? ... אם הדבר אינו עומד בסתירה למהות התורה ... אנו מחויבים, לדעתי, להשתמש באמת זו או אחרת, אם בכוחה לשפר את החיים ולהקל בהגשמת התורה. עלינו לקבל את הטוב והאמת מכל מי שאמרנו ... נקיטת הדרך הקיבוצית שלנו באה בעיקר מתוך השאיפה העזה והקנאית להגשים את התורה במילואה. קנאת ה' צבאות היא המובילה אותנו בדרך זו".

עשרת הדיברות של השמה"צ נוסחו לראשונה בפולנית, בחוברת מדריך לשומרים (PORADNIK). מקורן בדיברות הצופה הבריטי שניסח באדן פאואל, שתורגמו והותאמו לגירסת הצופה הפולני. מייסדי השמה"צ העתיקו את דיברות

9 שלום טרללר (קרניאל), "מסביב לשאלה הקיבוצית", אהלנו, סיוון תרצ"ה, עמ' 8-9; יונה ברמן (עורכת), שלום קרניאל - חייו ומשנתו, מהדורה שנייה מורחבת, כפר עציון, תשע"ג, 2013, עמ' 223-229. ראו גם דבריו, שם, עמ' 259-258; ברוח זו נקט אחד מגדולי רבני הציונות הדתית, הרב יצחק ניסנבוים, נשיא המזרחי בפולין, יוחנן בן יעקב, "הרב יצחק ניסנבוים - נאמן 'תורה ועבודה'", שרית אוקון (עורכת), באר מים חיים - הגשמת תורה ועבודה בהתיישבות, אסופת מאמרים, מרכז מורשת והדרכה - בארות נגב, הקיבוץ הדתי, תשע"ד, 2014, עמ' 31-59.

הצופה הפולני והתאימו אותם לתנועתם. אחד המקורות העיקריים למאמר זה הוא מחקרו של אלכס דנציג, שאינו מוכר ומוקדש למקומה של ההיסטוריה והתרבות הפולנית בעולם המושגים האידיאלי, החינוכי, התרבותי, והשפעתם על עיצוב השקפת עולמה של השמה"צ. דנציג סקר את הקשרים בין השמה"צ לסביבה בפולין ובגליציה, והתמקד בהשוואה בין עשרת הדיברות של הצופים הבריטים והפולנים לאלו של השמה"צ.¹⁰

להלן נעייין בייג העיקרים של השמה"ד בהקבלה למקורותיהם – עשרת הדיברות של הצופים בבריטניה, הצופים הפולניים ודיברות השמה"צ. הניתוח מבוסס על המקורות הבאים: יג העיקרים של כנסת השמה"ד.¹¹ דיברות הצופה שניסח באדן פאוואל, כפי שהובאו על ידי ראובן כהנא וצבי לם, ודיברות הצופה הפולני, על פי אלכס דנציג וצבי לם.¹² דיברות השמה"צ עברו גלגולים והם מופיעים בכמה גרסאות. בעבודה זו אתייחס לשלוש גרסאות רשמיות ועיקריות: 1. מדריך לשומרים (PORADNIK, מורה דרך למדריכים), 1917, תרגום בניתוח צבי לם ואלכס דנציג;¹³ 2. פנקסי (פינקוסי), 1918,¹⁴ ראה אור בוורשה. ייתכן

10 אלכס דנציג, **השפעות פולניות על השומר הצעיר בפולין, בשנים 1913-1939**, ללא תאריך, עבודת מ.א. החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטה עברית (להלן: דנציג, השפעות פולניות). תודה לאלכס שהעמיד לרשותי עבודה זו. (לדבריו, העבודה לא אושרה כי הוא לא התפנה לתקן ולהשלים את שנדרש על ידי האוניברסיטה), עמ' 12-19.

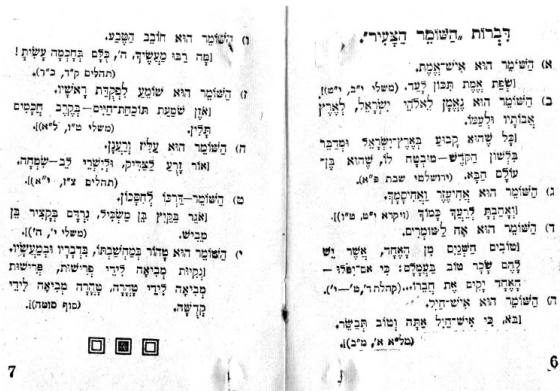
11 תכנית העבודה, תרפ"ט; השמה"ד – דרכו ומטרתו (לעיל, הע' 3).

12 Baden Powell, *Scouting for Boys*, London, 1919; צבי לם, **שיטת החינוך של השומר הצעיר – סיפור התהוותה**, יד יערי-ירושלים, תשנ"ח (להלן: לם, שיטת החינוך). עמ' 68-75; ראובן כהנא, **נעורים והקוד הבלתי פורמלי, תנועות הנוער במאה העשרים ומקורות הנעורים הפוסט-מודרניים**, ירושלים, תשס"ז, עמ' 59-60; דנציג, השפעות פולניות, עמ' 12-19.

13 **דיברות השמה"צ, 1917-1916**: Poradnik dla Kierowników szomrowych ułożony (Naczelną Radę Szomrową Wieden, 1917). ניתוח ע"פ לם, שיטת החינוך, עמ' 69-74; דנציג, שם, עמ' 12-19. דיברות אלו תורגמו לעברית ונערכו בשניוניים קלים ופורסמו בצירוף הסבר לכל דיבר: ספר השומרים, עמ' 14-16. רשימת הדיברות פורסמה על ידי משה זילברטל (עורך), החינוך השומרי, קובץ **חינוכי של השמה"צ, 1913-1938**, ורשה, תרצ"ט, עמ' 4 (תשע"ג, 2013, עמ' 29).

14 **פנקסי לשומרים ורעייהם**, ורשה, 1918. לם ציין ש"זו אחת הגרסאות הראשונות של עשרת דיברות השומר", לם, שיטת החינוך, עמ' 44; יוסף שמיר (עורך), **השומר הצעיר בפולין, 1913-1950**, תל אביב, תשנ"א, עמ' 131. לדבריו, זה נוסח משנת 1915; דוד זית: "הנוסח המקורי של הדיברות", נתקבל לראשונה ב-1918, והיה במקורו תרגום דיברות הצופים הפולנים לעברית מליצית. הוא ביטא נאמנה את החינוך המסורתי המקדש את יראת אלוהים ומחנך לשמירה על נימוסי החברה האזרחית וציות לחוקי המדינה. 'דיברות השומר' תוקנו ונערכו מחדש ב-1928", דוד זית, האוטופיה השומרית – השומר הצעיר

שנוסח הדיברות בפנקסי מבטא גישה רעיונית של השמה"צ בפולין הקונגרסאית (ורשה), לעומת ההנהגה בגליציה (קרקוב-לבוב). זאת, בטרם גובשה הנהגה אחת מרכזית ומחייבת לפולין.¹⁵ עשרת הדיברות שפורסמו בביטאון השומר הצעיר, 1928.¹⁶ בשלב הראשון אציג השוואה בין המסמכים השונים, בטבלה שמאורגנת על פי יג העיקרים לשמה"ד (לגבי חלק מדיברות השמה"צ קיימות כמה גרסאות, ציינתי אותן בסוגריים. כן יש קושי בהתאמת חלק מהדיברות). בשלב שני אנתח את יג העיקרים של השמה"ד בהשוואה למקורות אלו.

פנקסי, תרע"ח, 1918

- בפולין 1921-1931, שדה בוקר-יד יערי, 2002, עמ' 271; בראשית דרכה של השמה"צ נכלל בדיברותיה הדיבר: "השומר הוא נאמן לאלוהי ישראל, לארץ אבותיו ולעמו", שהוחלף בהמשך, אלי צור, "תנועות נוער יהודיות באירופה", ירמיהו יובל (עורך ראשי), זמן יהודי חדש – תרבות יהודית בעידן חילוני – מבט אנציקלופדי, א, ירושלים, 2007, עמ' 308.
- 15 לם, שיטת החינוך, עמ' 77. משלהי המאה ה־י"ח ועד תום מלחמת העולם הראשונה, פולין הייתה מחולקת בין כמה מעצמות, גליציה, קרקוב ולבוב, הייתה תחת הממלכה האבסבורגית. פולין הקונגרסאית, ורשה, הייתה תחת ממלכת רוסיה. קרקוב הייתה הבירה העתיקה של פולין, הבירה עברה לוורשה בשלב מאוחר. בין שתי מלחמות העולם פעלה פולין כשהיא מחולקת לכמה נפות, בהן גליציה ומרכז פולין. לחלוקה זו היו השפעות מינהלתיות ותרבותיות ניכרות גם על הקהילות היהודיות ועל הארגונים היהודיים במרחב זה (ראה בהערה הבאה).
- 16 דיברות השמה"צ, 1928, התקבעו בוועידה עולמית של השמה"צ בה הוחלט על אונטיפקציה שלמה, נוסח אחיד ומחייב של עשרת הדיברות, **השומר הצעיר – עתון הבוגרים של הסתדרות 'השומר הצעיר'**, שנה שנייה, גיליון 10, ורשה, ו' בסיון תרפ"ח, 25.5.1928, עמ' 2, שם, יהודה גוטסלף, "להתחדשות דברותינו". (נראה שהכוונה לוועידה העולמית בדאנציג, ספטמבר 1927, דוד זית, עמ' 239); החינוך השומרי, שם, עמ' 30; יוסף שמיר, (לעיל, הע' 14), עמ' 130; לם, שיטת החינוך, עמ' 78.

לוח הדיברות הצופיות, השומריות והעיקרים

דיברות השמה"צ			דיברות הצופה הפולני	דיברות הצופה הבריטי	השמה"ד יג העיקרים
השומר הצעיר מאי 1928	פנקסי 1918 (הסוגריים במקור)	מורה דרך 1916-1917	1911	1908	1929
2. השומר הוא חלוץ של עמו, שפתו ומולדתו.	ב. השומר נאמן לאלוהי ישראל, לארץ אבותיו ולעמו ("כל שהוא קבוע בארץ ישראל ומדבר בלשון הקודש, מובטח לו שהוא בן העולם הבא" ירושלמי, שבת פ"א).	2. השומר נאמן לעמו / לאומתו / משרת בנאמנות את מולדתו.	2. הצופה משרת בנאמנות את מולדתו.	2. הצופה נאמן למלכו, לארצו, למפקדיו, להוריו, למעסיקיו ולאלה שהוא מופקד עליהם.	א. השומר הדתי נאמן לתורת ה', לעמו, ארצו ושפתו.
3. השומר פעיל, איש עבודה ויודע לחיות מיגיע כפיו.	ה. השומר הוא איש חיל ("בא כי איש חיל אֶתָּה וְטוֹב תְּבַשֵּׂר", מלכים א' מ"ב).	3. השומר הוא אח לשומרים.	3. לצופה יש חובה להיות מועיל ולעזור לאחרים.	3. הצופה חייב להיות מועיל ולעזור לזולת. הוא נכון להציל חיים בכל עת.	ב. השומר הדתי אוהב את העבודה ושונא את הבטלה.
					ג. השומר הדתי רואה את עתידו של עם ישראל בארץ ישראל.
4. השומר הוא מגשים ולוחם לחיי צדק, אחווה וחופש בחברה האנושית.	ד. השומר הוא אח לשומרים ("טובים השנים מן האחד אשר יש להם שקר טוב בעמלם. כי אם יפלו האחד יקום את חברו", קהלת, ד' ט-י).	9. השומר מתנהג ומדבר בצורה מכובדת (השומר הוא איש חיל).	הצופה הוא אבירי / אצילי.	5. הצופה הוא אדיב / מנומס.	ד. השומר הדתי מתיחס לכל אדם באדיבות וחיבה.

דיברות השמה"צ		דיברות הצופה הפולני	דיברות הצופה הבריטי	השמה"ד יג העיקרים
השומר הצעיר מאי 1928	פנקסי 1918 (הסוגריים במקור)	מורה דרך 1917-1916	1911	1929
השומר הצעיר הוא אחיעזר ואחיסמך.	ג. השומר הוא אחיעזר ואחיסמך ("וְאֶחָדָם לְרֵעֵהוּ כְמוֹדֵי וִיקְרָא, י"ט טז).	4. השומר הוא חביב לזולתו ועוזר להם בצרכיהם. (נוסח מאוחר: השומר הוא אחיעזר ואחיסמך).	4. הצופה הוא רַע של כולם ואח לכל צופה.	ה. השומר הדתי הוא אח לשומרים אחי-עזר ואחי-סמך.
6. השומר הוא אח נאמן לַעֲדָה השומרית וסר למשמעת מנהלית.	ז. השומר הוא שומע לפקודת ראשיו ("אָזְן וְשִׁמְעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֻקִּים תִּלְוֶן", משלי, ט"ו לא).	6. השומר מציית לממונים עליו. (שומע לפקודת ראשיו).	6. הצופה שומע לפקודת הוריו, מפקדיו ומנהליו.	ו. השומר הדתי שומע לפקודת הוריו, מדריכיו וראשיו.
10. השומר הוא טהור במחשבותיו, דבריו ומעשיו (אינו מעשן, אינו שותה כוהל ושומר על הטהרה המיני).	י. השומר הוא טהור במחשבתו בדבריו ובמעשיו ("נְקִיּוֹת מְבִיאָה לִיְדֵי פְרִישוֹת, מְבִיאָה לִיְדֵי טְהָרָה מְבִיאָה לִיְדֵי קְדוּשָׁה", סוף מסכת סוטה).	10. השומר דואג לבריאותו. / השומר טהור במחשבותיו, דבריו ומעשיו.	הצופה מתנהג ומדבר בצורה מכובדת.	ז. השומר הדתי טהור במחשבותיו ובמעשיו.
1. השומר הוא איש אמת ועומד על משמרה.	א. השומר הוא איש אמת ("שִׁפְתַי אֱמֶת תְּבוֹן לְעַד", משלי, י"ב יט).	1. על דיברתו של השומר אפשר לסמוך ללא פקפוק. (השומר הוא איש אמת).	1. על מילה של הצופה, אפשר לסמוך, כמו על זְבִישָׁה.	ח. השומר הדתי דובר אמת. הצופה כשנשבע הצופה שבועת הצופים – דְּבָרוֹ אֱמֶת.

דיברות השמה"צ		דיברות הצופה הפולני	דיברות הצופה הבריטי	השמה"ד יג העיקרים	
השומר הצעיר מאי 1928	פנקסי 1918 (הסוגריים במקור)	מורה דרך 1916-1917	1911	1908	
7. השומר הוא חובב הטבע, מכירו ויודע לחיות בחיקו.	1. השומר הוא חובב הטבע ("מָה רבו מַעֲשֵׂיָהּ? הִנֵּה כָּלֵם בְּחַקְמָה עֲשִׂיתִי", תהלים, ק"ד. כד).	5. השומר הוא חובב הטבע.	5. הצופה הוא ידיד הטבע.	6. הצופה הוא ידיד לבעלי החיים.	ט. השומר הדתי חובב הטבע.
8. השומר הוא אמיץ, עליו רענן.	ח. השומר הוא עליו רענן ("אֹרֶךְ לַצַּדִּיק וְלִישְׂרֵי לֵב שְׂמֹחַהּ", תהלים, צ"ז. יא).	7. השומר הוא תמיד מלא חיים - השומר הוא עליו רענן.	7. הצופה מחייך ושורק לעצמו בכל מצב קשה.	8. הצופה מחייך ושורק לנוכח כל קושי.	י. השומר הדתי תמיד עליו רענן.
9. השומר הוא בעל רצון ומשלים את עצמו השלמה רוחנית וגופנית.	ט. השומר דרכו לחיסכון ("אֶגֶר בְּקִנְיָ בֵּן מִשְׁכֵּל בְּרַדָּם בְּקִצִּיר בֵּן מִבִּישׁ", משלי, י' ה).	8. השומר הוא חסכן ובו בזמן נדיב.	8. הצופה הוא חסכן ועם זאת נדיב.	9. הצופה הוא חסכן.	יא. השומר הדתי הוא בעל חיסכון.
					יב. השומר הדתי קובע עתים לתורה.
					יג. השומר הדתי זהיר בשמירת הגוף.

א. "השומר הדתי נאמן לתורת ה', לעמו, ארצו ושפתו"

בדברי ההסבר נאמר כי עיקר זה מבטא חובה דתית מאז מתן תורה.¹⁷ יש בו הדגשת הקשר בין תורה, עם, ארץ ושפה. "בנגוד אל כל מיני 'השומרים' של הסתדרויות שומריות אחרות שיש להם יחס אחר אל תורת ה'". משפט הסבר זה משקף את המתח הנ"ל בו הייתה נתונה כנסת השמה"ד מראשיתה. מחד גיסא, היא ביקשה להציג עצמה כמקבילה רבת דמיון לשמה"צ, ומאידך גיסא, היא נדרשה לחדד את ההבדלים בינה לבין השמה"צ. השמה"ד העלה את השפה העברית לדרגת ערך מרכזי, והיא נוספה על סיסמת המזרחי: תורה, עם וארץ. נאמנות לעברית והכללתה בעיקרים אינה מקורית לשמה"ד, היא נזכרת בהסבר לדיבר השני של השמה"צ, 1928: "העברית היא לנו מפתח לנשמתו העצמאית של העם ... השומר חייב לשלוט בלשון העברית", היא השפה של החלק הבריא של העם הנמצא בפלשתינה. שומר צעיר נדרש לשלוט גם ב"שפת העם, השפה היהודית" = יידיש, כדי להתקרב אל העם הפשוט.¹⁸ בשמה"ד לא היה צורך בכך, היידיש הייתה שגורה על לשונם של רבים מהחניכים.¹⁹

17 מכאן ואילך הסבר יג העיקרים של השמה"ד על פי תוכנית העבודה, תרפ"ט, עמ' 4-10, אלא אם צוין אחרת.

18 לם, שיטת החינוך, עמ' 70; דנציג: "לשלוט גם בשפה הנלעגת, ב'ז'רגון", שמשקפת את הנפש הגלותית, שם, עמ' 13. ז'רגון הוא הכינוי לעגני ליידיש, ונראה שאינו במקור הדיברות; ספר השומרים, עמ' 14; השמה"ד – דרכו ומטרותו (לעיל, הע' 3).

19 שמחה בונים פלדמן, **עת לחשוב**, הוצאת השמה"ד, ורשה, תרצ"ו, עמ' 36-38; "יידיש – פולנית", בן יעקב, השמה"ד, עמ' 203-204; "השפה העברית", שם, עמ' 276-278.

עוד נאמר בהסבר השמה"ד כי הכנסת תובעת מחבריה: "התמסרות ומסירות נפש. השומר הדתי צריך ליצור את אותו הטיפוס של יהודי שלם בתכלית השלמות, שכל המושגים של קניני האומה דרים בלבבו בכפיפה אחת והם דבוקים זה בזה ... כטיפת דם בחברתה". הדימוי לטיפות דם נועד לחזק את החובה למסירות נפש עד כדי הקרבה עצמית. המקור, בדיברות הצופה הבריטי בהם נדרשת נאמנות "באש ובמים". השמה"צ לא העלה תביעה בעוצמה כזאת באף אחד מהדיברות. הצופים הפולנים ובעקבותיהם היהודים נבדלו בעניין זה מהבריטים. לבריטים הייתה ארץ מולדת, בעוד הפולנים והיהודים חתרו ונאבקו לחדש את מולדתם בארצם.

ב. "השומר הדתי אוהב את העבודה ושונא את הבטלה"

המקור במסכת אבות: "אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות", חכמינו ציינו את הבטלה שבניגוד לעבודה מביאה שיעמום ולידי זימה, ועוד אמרו שאין אדם מת אלא מתוך בטלה.²⁰ ההסבר מפרט: הגלות החלישה את אהבת העבודה. הוכרחנו לעסוק בעבודה שאינה פרודוקטיבית והיא השפיעה לרעה על נפשנו. "ועתה, בשעה שארצנו הולכת ונבנית בידי אחינו ודמיהם, אין לכם דבר חשוב בתנוך הדור הצעיר, מאהבת העבודה", ואין כלי אחר לכיבוש הארץ,²¹ צריך להשיב את ערך העבודה אל הלב ואל הרצון של הדור הצעיר. יש לשרש את המחלה האנושה – הבטלה. עם הבונה את עצמו ואת ארצו מתוך חורבן, אסור לו לבלות אף רגע בלי עבודה. לעבודה "ערך מוסרי כביר, מיישרת את אופיו ... משפרת את נשמתו ... מקשרת את היחיד אל הכלל ואת האדם אל הטבע" (הקשר לטבע חוזר שוב בעיקר ט).

בתעודות אח של השמה"ד מהשנים תרצ"ז, תרצ"ח, 1937, 1938 הוזו העיקר השני לקראת סוף הרשימה ואת המקום השני ברשימה תפס העיקר הי"ב, "השומר קובע עתים לתורה" (להלן). בתעודת האח ליובל העשור לשמה"ד, תרצ"ט, 1939, הוחזר סדר העיקרים למקור. ייתכן ששינויים אלו משקפים מחלוקת פנימית בהנהגת השמה"ד.²²

20 משנה, מסכת אבות, א' י; בבלי, כתובות, נט ע"א; אבות דרבי נתן, יא, ועוד. רבנות כאן פירושה שררה, שלטון.

21 כיבוש הארץ משמעו כאן לא צבאי אלא יישובי, כיבוש מידי השממה, כדברי הרמב"ן לפסוק: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה" – בראשית, א' כח; נחמה ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, ירושלים, תשל"ג, עמ' 5-6.

22 בין שני החברים שעמדו בראש השמה"ד בפולין בשנות ה-30, משה קרונה ושולם טרלר (קרניאל), הייתה מחלוקת רעיונית סוערת. ייתכן שהחזרת עיקר זה למקומו המקורי נעשתה

מיקום ערך העבודה כאן מפתיע ומרחיק לכת – הצבת ערך העבודה בראש סולם הערכים של תנועה דתית!?! הדבר נעוץ בהשקפת העולם הדתית של השמה"ד. העבודה – מלאכת כפיים בארץ ישראל, נתפסת כערך דתי מחייב, ערך משרת שנועד לממש את רעיון תו"ע המלא – צדק חברתי (סוציאליזם דתי). "אנו רוצים רק לגשם [להגשים] את הרעיונות הסוציאליים שתורתנו צותה... כל אידאת תו"ע נמצאת בתורה ואינה לקוחה מן החוץ", הובהר בוועידת השמה"ד הראשונה בקרקוב, ניסן תרצ"א, 1931.²³ תנועת תו"ע והשמה"ד נקטו עמדה ברורה במתח בין שני הערכים: לימוד תורה ועבודה-מלאכה, מתח שראשיתו במחלוקת בימי חז"ל והוא נמשך עד ימינו.²⁴ ערך העבודה והתביעה לצדק חברתי באו לביטוי בדיברות השמה"צ, 1928: "השומר פעיל, איש עבודה ויודע לחיות מגיע כפיו"; "השומר הוא מגשים ולוחם לחיי צדק, אחווה וחופש בחברה האנושית". ערכים אלו אינם נזכרים בדיברות הצופה, הבריטי והפולני, והם חידוש של תנועות הנוער הציוניות-חלוציות. הכללת רכיבים אלו בדיברות השמה"צ מציינת מעבר "מצופיות לשומריות".²⁵

ג. "השומר הדתי רואה את עתידו של עם ישראל בארץ ישראל"

ההסבר מרחיב ומציין שאיפה "לחיים חופשיים, פרודוקטיביים, דתיים-לאומיים בארץ ישראל". ארץ ישראל אינה רק מקלט כי אם ארצו של עם ישראל. מדינת

בהשפעת שלום טרלר שהחליף את קרונה בראשות השמה"ד, עם עליית קרונה ארצה, שבט תרצ"ח, ינואר 1938; "מחלוקות, התמודדויות ועימותים – ורשה – קרקוב", בן יעקב, השמה"ד, עמ' 445-446.

23 שולוייס, הוועידה הראשונה של השמה"ד, קרקוב, ניסן תרצ"א, הד השומר הדתי, א, ר"ח סיוון תרצ"א, עמ' 4.

24 בבלי, ברכות, לה ע"ב. דיון בסוגיה זו ובערך העבודה-המלאכה, יוחנן בן יעקב (ליקט וערך), תורה-ועבודה – לקט מקורות ומאמרים, תנועת בני עקיבא בישראל ההנהלה הארצית, מהדורה שנייה, מורחבת, כפר עציון, כסלו תשמ"ג; כמה מראשי התנועה הבוגרת, המזרחי, מתחו ביקורת חריפה על רעיון זה. לדוגמה, נשיא המזרחי בארץ ישראל, הרב יהודה לייב הכהן פישמן מימון: "הם ביקשו עבודה, לעבוד מן הבוקר עד הערב בזיעת אפם ולהנות מעמל ידיים ויגיע כפיים... רציתי בכל זאת כי יעמידו את הדגש החזק על התורה ולא על העבודה", פישמן (מימון), "תולדות המזרחי והתפתחותו", ספר המזרחי, עמ' רלו-רלו; "הערפל חותר תחת היסודות", (לעיל, הע' 1).

25 לם, שיטת החינוך, עמ' 77-78; צבי לם, תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור, גבעת חביבה, 1991, עמ' 33-41. (להלן, בדיבר הבא, תביעה בדיברות השמה"צ המוקדמות לעבודה פרודוקטיבית על אדמת ארץ ישראל).

היהודים בארץ ישראל היא השאיפה הראשית של הצינונות. כאן, כמו בעיקרים האחרים, בא לביטוי המאמץ לראות בכל עיקר מיזוג יסוד דתי-תורני ויסוד ציוני-חלוצי. עיקר זה מנוסח באופן עמום ובלתי מחייב. בשלב מוקדם זה, חובת העלייה וההתיישבות בארץ ישראל עדיין לא תלחלה להווייתה של השמה"ד כפי שנעשה בשנים הבאות. עדיין נותרה פתוחה האפשרות להישאר בגולה ומשם לתרום לארץ ישראל. אין לדיבר זה מקבילות ישירות בדיברות הצופים והשומרים. מצאנו דיברות שמחייבות נאמנות לארץ המולדת, אבל לא קביעה שעתיד העם היהודי הוא בארץ ישראל. בדיבר זה המבט של השמה"ד רחב ומקיף מבחינת עם ישראל, אבל מחייב פחות מבחינת החניך.

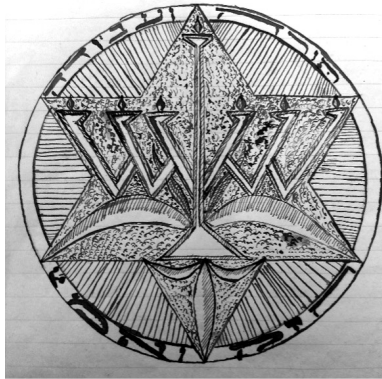
החתימה לחיים פרודוקטיביים בארץ ישראל כנראה הועתקה, בעיצוב מחודש, מהדיבר השני של השמה"צ. ההסבר מחייב את השומר הצעיר להתאמץ בכל כוחותיו למען תחיית עם ישראל בארץ ישראל. בשלב זה, השמה"צ טרם הכריעה לחייב כל חבר לעלות לארץ, וההסבר מציע שני מסלולים, לבחירה: "בהגיע תורו, יבטא השומר את הקשר שלו עם הארץ על ידי העלייה ועבודה פרודוקטיבית על אדמת ארץ ישראל". מי שאינו יכול לעמוד בכך מוזמן לפעול בגלות למען אחיו, בני עמו.²⁶ בנוסח המאוחר, 1928, הדיבר השני של השמה"צ קובע: "השומר הוא חלוץ של עמו, שפתו ומולדתו", ייתכן שהכוונה לחיוב עלייה חלוצית לארץ ישראל. ההכרעה ש"כל בוגר חייב הגשמה בארץ ישראל ובקיבוץ", נפלה במושב המנהלים [מדריכים] של השמה"צ בטרנבה ויז'נה, 1925. הכרעה שהקיבוץ הארצי הוא נתיב ההגשמה של השמה"צ התקבלה בוועידה העולמית הראשונה של השמה"צ, דנציג, 1927, בה אושר נוסח הדיברות המאוחר שפורסם ב-1928.²⁷

בשמה"ד כמו בשמה"צ, עברה התביעה להגשמה חלוצית בארץ ישראל שני שלבים. בשנות ה-30 עברה השמה"ד מתביעה עמומה לעלייה לארץ ישראל או להמשך הפעילות בגולה, לתביעה מחייבת להגשמה אישית בקיבוץ דתי בארץ ישראל. הדרישה לא להתמקד רק בעלייה חלוצית אלא גם בעבודת ההווה, בקהילה היהודית בגולה, נשמעה מרבנים, מראשי המזרחי, וגם מאנשי

26 לם, שיטת החינוך, עמ' 70; ספר השומרים, עמ' 4. המשפט האחרון, הזמנה לפעולה בגלות, הושמט בדברי ההסבר בספר השומרים, ונותרה שם רק אפשרות אחת – עלייה לארץ ישראל!; השמה"ד – דרכו ומטרתו (לעיל, הע' 3), עמ' 4-5.

27 יוסף שמיר, (לעיל, הע' 14), עמ' 42-43; לם סבר שההכרעה לחייב הגשמה בקיבוץ בארץ, נפלה אחרי אימוץ עשרת הדיברות, 1928, שיטת החינוך, עמ' 77.

השמה"ד: "גם פה בגולה ... יש לנו שדה רחב ידים לעבודה וליצירה ... בעזרת מי נעשה את כל הדברים הללו אם לא בעזרתכם". כך בתרצ"א, 1931, ואילו בוועידות מאמצע שנות ה־30 התקבלו החלטות חד־משמעיות - חובת עלייה לארץ ישראל, והתיישבות בקיבוץ דתי בארץ.²⁸

סמל השומר הדתי, איור בשער יומן קבוצת הכשרה לעלייה של בנות השומר הדתי, בברונה.

ד. "השומר הדתי מתייחס לכל אדם באדיבות וחיבה"

עיקר זה מתייחס לאדם באשר הוא, העיקר הבא מתייחס לשומרים. הראשון זכאי ליחס אדיב ולחיבה, האחרונים ליחסי אחווה. מעין אבחנה זו קבע רבי עקיבא במשנה, אבחנה בין "חביב אדם", כל אדם, לבין "חביבים ישראל" (משנה, אבות, ג, יד). עיקר זה תואם את דיברות הצופה הבריטי - תביעה להיות אדיב, מנומס, חביב לזולת, ובנוסף הפולני, לנהוג באבירות, באצילות. בהסבר צוינו שלושה רכיבים שמעוגנים בהלכה: (1) "הוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות" (משנה, אבות, א' טז). מוטלת על שומר דתי חובה לנהוג באדיבות מיוחדת לילדים, לזקנים, לבעלי מומים ולכל החלשים והפגועים בחברה, ואסור לו ליטול שכר בעד עזרתו למי מאלה. הסבר זה מופיע בדיבר החמישי של הצופה הבריטי: "הצופה הוא מנומס", באדן פאואל מיקד תביעה זו ביחס לנשים, ילדים,

28 אברהם כהנא (אבר"ך), השומר הדתי, ר"ח סיוון תרצ"א, עמ' 6; החלטות הוועידה השנייה של השמה"ד, קרקוב, תשרי תרצ"ה, אהלנו, מרחשוון תרצ"ה, עמ' 15-16; "הגשמה עצמית", בן יעקב, השמה"ד, עמ' 272-276; "חזון הכנסת והתביעה להגשמתו - עלייה לארץ ישראל וירושתה", שם, עמ' 368-372.

זקנים ונכים, והטיל איסור לקבל גמול בגין מעשים אלו.²⁹ (2) שומר דתי חייב לנהוג באדיבות אפילו כלפי חיות ובהמות, אסור להורגם שלא לצורך, הדבר מותר למאכל או למניעת נזק. כי "גדול צער בעלי חיים והכל מעשה אלוקים המה". איסור "צער בעלי חיים", נדון בהרחבה בהלכה.³⁰ גם הסבר זה שואב מדיברות הצופה הבריטי, לדיבר: "הצופה הוא ידיד לבעלי החיים", מצאנו אותה אבחנה – אסור להרוג בעלי חיים, אלא לצורך אכילתם או למניעת סכנה מהם.³¹ (3) ההסבר השלישי הוא מקורי של השמה"ד ואין לו שורש ומקור בדיברות השמה"צ ובדיברות הצופה הבריטי. אסור להשחית ולאבד דבר ללא צורך וללא תועלת, משום שכל דבר שנברא בעולם יש בו צורך כל שהוא. "בל תשחית" הוא איסור הלכתי מפורש.³² שני ההסברים האחרונים לדיבר הרביעי של השמה"ד, מרחיבים את נקודת המבט מעבר לניסוח הדיבר עצמו. אפשר שההרחבה נובעת מכך שפגיעה בבעלי חיים והשחתה פוגעים גם באדם, שהוא נשוא דיבר זה, שהרי על פי התורה העולם כולו נברא כדי לשרת את האדם. כברכת הקב"ה לנוח עם צאתו מהתיבה אחרי המבול.³³

ה. "השומר הדתי הוא אח לשומרים אחיעזר ואחיסמך"

ההסבר פותח בקביעה שהשומר הדתי הוא: "ידידו של כל אדם ואח לחבריו השומרים", וחותרם בהנחיה: "השומר מתייחס לכל אדם באדיבות ובנדבט לב כאל גבר (אולי חבר) עמיתו, שנברא בצלם אלקים". העיקר הקודם עסק בייחס לכל אדם, עיקר זה עסק בייחס השומר לאחיו השומרים (חברי השמה"ד, כמו השמה"צ, נהגו לכנות את חבריהם לתנועה: 'אח' / 'אחות'). בדברי ההסבר יש חפיפה מסוימת בין שני העיקרים, בהם חוזרת התביעה ליחס הוגן לכל אדם. בהסבר לעיקר ה' יש אבחנה: "השומר הוא ידידו של כל אדם ואח לחבריו

29 לם, שיטת החינוך, עמ' 72. לדעתי, השמטת הנשים בדברי ההסבר של השמה"ד אינה פגיעה בהן. "השווה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה" (בבלי, בבא קמא, טו ע"א). לא כאן המקום לדון בסוגיה חשובה זו.

30 בבלי, שבת, קיז, ע"ב; בבא מציעא, לא ע"א; הרב אליעזר מלמד, "צער בעלי חיים", פניני הלכה, כשרות א.

31 לם, שיטת החינוך, עמ' 72-73.

32 דברים, כ' יט; בבלי, שבת, קכט ע"א; רמב"ם, הלכות מלכים ומלחמותיהם, ז ט; ספר החינוך, מצווה תקכ"ט.

33 בראשית, ט' א-ד; נחמה ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, "על כל חיית הארץ", ירושלים, תשל"ג, עמ' 53-56.

השומרים". ידידות לכל אדם, ואחוה, שהיא עמוקה יותר, לאחיו השומרים. לפנינו אבחנה דומה לזו שערך רבי עקיבא (לעיל, עיקר ד'). אבחנה זו מופיעה בדיברות הצופה הבריטי והפולני: "הצופה הוא ידיד של כולם ואח של כל צופה אחר". נראה שחשוב היה למנסחי ההסבר לעיקר זה של השמה"ד להזכיר, גם בעיקר שעוסק באחוה בין השומרים, את החובה להתייחס בכבוד לכל אדם. הביטי "אחיעזר ואחיסמך" מכוון בעיקרי השמה"ד, לאחיו השומרים. בדיברות השמה"צ הוא מתייחס לכל אדם ומוסבר שם ב"אידיאל העברי הקדמון של הנביאים שלנו, אידיאל האהבה לכל אדם". לדברי דנציג: הביטי "אחיעזר ואחיסמך", הוא ניסוח מאוחר שמקורו בשמה"צ בפולין הקונגרסאית. הוא נועד "לקרב את 'השומר הצעיר' למקורות היהודים ואולי במידה מסוימת להסוות את ההשפעה או ההעתקה הלועזית".³⁴ עוד ציין דנציג את המדרג בין התנועות: הצופים הבריטיים מתמקדים באחוה לכל אדם. הפולנים צמצמו את האחוה הכלל אנושית, באופן הבא: רעות לכולם, אחווה לכל הצופים (מקביל להסבר עיקר ה' של השמה"ד!). השמה"צ מדגיש אחווה ייחודית, "אח לשומרים", ובהסבר נוספה הדגשה: "השומר יתייחס באהדה גם לכל צופה אמיתי, לא יהודי".³⁵ ועוד נאמר בהסבר לעיקר זה של השמה"ד: כאשר שומר פוגש את רעהו השומר, חובתו לדבר אֶתו, לסייע לו, לחלוק אֶתו את מזונו ולספק את צרכיו. כאן מצויים ניצני ערבות הדדית שהונפה על ידי השמה"ד כערך מרכזי שהוביל לכיוון החלוצי-קיבוצי. "שומר עשיר אסור (לו) להקל בכבודו של אחיו העני". שתי אבחנות אלו – היחס לכל אדם והיחס לצופה / שומר ושליטת הגישה המעמדית – באו לביטי בדיברות הצופה הבריטי, הפולני והשמה"צ. בגרסה המאוחרת של השמה"צ, 1928, נוסף דיבר חדש: "השומר מגשים ולוחם לחיי צדק אחווה וחופש בחברה האנושית", משמע, העברת הדגש מפעילות פרטית למאבק כלל אנושי.

34 ספר השומרים, עמ' 15. אחיעזר ואחיסמך, שמות אישים במקרא – אחיעזר, נשיא לבני דן, במדבר, א' יב; ב', כה; י' כה. אחיסמך – אביו של אהליאב, שמות, ל"א ו; ל"ה ל; ל"ח כג. המשמעות – אח שהוא האל, עוזר וסומך, נחמיה אלוני, "אחיעזר; אחיסמך", מ"ד קאסוטו (עורך ראשי), אנציקלופדיה מקראית, א, ירושלים, 1955, עמ' 220-221. צירוף זה מצוי בכתבים תורניים וציוניים, לא ראיתי לו מקור קדום; דנציג, השפעות פולניות, עמ' 15. גם לדעת לם הדיבר השומרי משקף התרועצות בין שתי גישות: הידמות לסביבה הלא יהודית, והבלטת הייחוד של התרבות היהודית, לה השמה"צ נאמן, לם, שיטת החינוך, עמ' 71.

35 דנציג, השפעות פולניות, עמ' 14; לם, שיטת החינוך, עמ' 72.

חניכות וחניכי השומר הדתי במחנה מושבה (מקום ותאריך לא ידוע)

1. "השומר הדתי שומע לפקודת הוריו, מדריכיו וראשיו"

בהסבר נכתב שעליו לציית לפקודה "בלי שאלות. אפילו בשעה שהוא מקבל פקודה שאינה מוצאת חן בעיניו, עליו להתנהג כחייל ... כי זו היא חובתו". אחרי שביצע את הפקודה הוא רשאי להביע הסתייגות ממנה, אבל: "את הפקודה עליו למלא תיכף ומיד – וזאת היא משמעת פשוטה כמשמעה" [ההדגשות במקור]. אחים ואחיות רבים הצטרפו לשמה"ד בניגוד לדעת הוריהם ואף ללא ידיעתם, הם לא יכולים היו לקיים עיקר זה במסגרת השמה"ד. מדריכים וראשי השמה"ד נקטו פעמים רבות דרך שונה ואף סותרת את דעת ההורים. הם קיימו חברת נעורים משותפת – קואדוקציה, שללו את הגולה, תבעו מהבוגרים להצטרף לקיבוץ הכשרה ולעלות לארץ. זו סתירה לכאורה בלבד, שכן עיקר זה מבטא פער בין מנסחי העיקרים בשלהי שנות ה-20, לבין הנהגת השמה"ד מראשית שנות ה-30. מחברי העיקרים הציבו ערכים קונפורמיים, לא חתרו למרדנות בהורים ובחברה הבוגרת. ההנהגה הנבחרת מהוועידה הראשונה של השמה"ד, תרצ"א, 1931, דגלה במרד בהורים ובחברה הבוגרת. מרד נעורים מאפיין את השמה"ד בשנות ה-30, אם כי ניצנים ניתן לראות כבר בשלהי שנות ה-20.³⁶ לכאורה, חסרה הסתייגות מפקודה שסותרת הוראה הלכתית שמחייבת כל יהודי שומר תורה ומצוות. שהרי ההלכה קובעת: "דברי הרב ודברי תלמיד – דברי

36 "מהפכנות – מרדנות – שמרנות; בין מסורת לחידוש", בן יעקב, השמה"ד בפולין, עמ' 282-289; "הפרדוקס של תנועת נוער דתית", שם, עמ' 26-27.

מי שומעים?" משמע, חובת הציות לסמכות אנושית (תלמיד) פוקעת אם היא סותרת את ההלכה (הרב), המיוחסת לקב"ה.³⁷ סביר שמנסחי העיקרים סברו שהדברות מכוונות לנוער צעיר, ב"גיל הרך", ואין צורך ועניין להכניסם לסוגיה הלכתית סבוכה זו שהעסיקה את הבוגרים. נראה שאלו תרמו להנהגת השמה"ד בשנות ה-30 להימנע מהתייחסות ליג העיקרים ולהעדיף ערכים ועקרונות אחרים על פניהם.

עיקר זה של השמה"ד מקורו בדיבר השביעי מעשרת הדיברות של הצופה הבריטי והצופה הפולני, שתובע ציות מלא לפקודות כחייל בפני מפקדו. השמה"צ דחה מגמה זו וטיפח את "מרד הבן", לכן אין זכר לציות להורים בדיברות השמה"צ. גם בגרסה ה"דתית" של דיברות השמה"צ, 1918, לא נזכר כיבוד הורים, שלכאורה מתבקש מהציווי בתורה: "כְּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" (שמות, כ' יא). אלא: "השומר שומע לפקודת ראשיו – 'אֵזֶן שְׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֻמְמִים תְּלִין' (משלי, ט"ו, לא)". פסוק שאינו מחייב ציות להורים, אלא לחכמים ולנבונים.³⁸ המקבילה של עיקר זה בדיברות השמה"צ המאוחרים: "אח נאמן לעדה השומרית וסר למשמעת מנהליה", משמעה חובת ציות פנימי בתוך השמה"צ. הם לא דרשו ציות צבאי עיוור אלא משמעת חִבְרַתִּית שומרית, ציות למטרות תנועתיות. השמה"צ נימק זאת בכך שהצעיר היהודי אינו מורגל לבטל רצונו מפני רצון החִבְרָה ולכוון את רצונו לרצון החִבְרָה. דנציג ציין שההסבר לדיבר זה הוא "כמעט אפולוגטי", שכן לדעתם, "היהודי לא יודע לשמוע", לכוון את רצונותיו למען החברה, ונראה שצדק!³⁹

37 בבלי, קידושין, מב ע"ב; רמב"ם, הלכות מלכים, ג' ה"ט; "דברי הרב ודברי התלמיד", אנציקלופדיה תלמודית, כרך ז; "אין שליח לדבר עבירה", שם, כרך א; יחס הנהגת השמה"ד לרבנים ולפסיקותיהם היה מורכב מאד, "החינוך הדתי / האתגר החינוכי הדתי", בן יעקב, השמה"ד, בעיקר עמ' 254-255, ועוד.

38 ב' 1921 פרסם דוד שמעוני (שמעונוביץ) שיר שכבש את השמה"צ: "אל תשמע בני אל מוסר אב / ולתורת אם אל אוזן תט / כי מוסר אב הוא קו לקו ... הקשיבה, איש, לשיר הבן ... / סורה מן הדרך הלך בה האב", דוד פרישמאן (עורך), התקופה, כרך ז, ורשה, תר"פ, עמ' 411; אל על, עיתון השומרים, קן השמה"צ בוורשה, 1922; הנ"ל, שירים, כרך א, תל אביב, תשי"ד, עמ' שעב; לם, תנועות הנוער הציוניות (לעיל, הע' 25), עמ' 72.

39 דנציג, השפעות פוליטיות, עמ' 16.

ז. "השומר הדתי טהור במחשבותיו ובמעשיו"

שרגא וייל, סדרת איור לחוברת
דברות השומר הצעיר,
בדפפוט, 1945

שומר דתי אינו חושב על מעשי זוהמה מוסרית, מתרחק מחברת אנשים שאינם דתיים ומוסריים וממעשים כאלה. "אינו עושה, ולא מדבר ולא חושב דברים מאוסים ומזוהמים". הדגש הוא על מחשבה, דיבור ומעשים פסולים. איסור מחשבה פסולה מקורו בהלכה, "מחשבת פיגול"⁴⁰ ועוד נאמר בהסבר: "הוא טהור ומחשבותיו טהורות. אינו משתמש בביטויים בלתי הגונים". עיקר זה מועתק ככתבו וכלשונו מדיברות הצופה המקוריים, שם הוא הדיבר האחרון. את ההסבר נטל השמה"ד באופן חלקי מהצופים והשומרים, שכן עניין מרכזי בדיברות הצופים

והשמה"צ לא נדון ולא נזכר בשמה"ד. באדן פאואל כלל בדיבר זה דיבור, מחשבה ומעשה, ורמז להתנהגות מינית פגומה. דיברות הצופה הפולני דילגו על דיבר זה. לדעת לם, הפולנים חששו שאיסורים אלו ידחו בני נוער מהצטרפות לתנועת הצופים. לדברי דנציג, איסורים אלו לא נכללו בדיברות הצופה הפולני עקב ההכרה בצביעות הרבה של הממסד הנוצרי והרצון שלא להוסיף עליה.⁴¹ בדיברות השמה"צ נכתב תחילה: "השומר דואג לבריאותו", לבריאות פיזית ומוסרית. בהסבר נכתב שהנוער נוהג אחרי המבוגרים, צורך אלכהול, ניקוטניה (עישון סיגריות) והוללות מינית, שוקע במדמנה של ריקבון שהורס את בריאותו ונפשו. שומר שדואג לבריאותו הגופנית והנפשית, לעולם לא יעלה על דרך זו, אלא יילחם נגד התמכרות מזיקה, יטפח את בריאותו וישגיח על גופו. "רק נוער בריא ומלא אונים יוכל למלא את תפקידו כלפי העם". דנציג סבר שדיבר זה נועד להתמודד עם תופעות רווחות בנוער בגליציה ובווינה באותה תקופה. לדעתו, זה הסבר "קיצוני ופוריטני", הטפה בסגנון נוצרי שמרני. בהערת סוגריים נכתב שאיסור שתיית אלכהול אינו כולל שתיית יין "בנסיבות מסורתיות".⁴² הדגש

40 רמב"ם, הלכות פסולי מקודשין, יג, ב-ג.

41 לם, השיטה החינוכית, עמ' 74; דנציג, השפעות פולניות, עמ' 18.

42 ספר השומרים, עמ' 16; דנציג, השפעות פולניות, עמ' 18.

בהסבר של השמה"צ הוא על מעשים שליליים ואינו מתייחס לדיבור ולמחשבה, כמו הצופים והשמה"ד.

בגירסת הדיברות השומריות 1928, נוסף פירוט בהערה שמקורה בהסבר לנוסח הדיברות 1916: "אינו מעשן, אינו שותה כוהל ושומר על הטוהר המיני" (להלן, העיקר האחרון). בגרסה ה"דתית", 1918, לדיבר העשירי: "השומר טהור במחשבותיו ובמעשיו", הוצמד מקור: "נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה" (משנה, סוף מסכת סוטה, פרק ט'). בדיון בגמרא על משנה זו (בבלי, עבודה זרה, כ' ע"ב), מייחסים דברים אלו של רבי פנחס בן יאייר להיבט מיני, וסביר מאד שהקשר זה הוא שהביא להצמדת הציטוט לדיבר זה. בגרסה המאוחרת של השמה"צ, 1928, נכלל נושא זה בדיבר האחרון, בסוגריים (אינו מעשן, אינו שותה כוהל ושומר על הטוהר המיני). נוסח זה לווה בדיונים סוערים בשמה"צ, והפרשנות שניתנה לו שונתה במהלך השנים. הטוהר המיני שנזכר בדיברות הצופים והשמה"צ אינו נזכר בעיקרי השמה"ד ולא נכלל בתוכנית החינוכית של הכנסת (להלן, השמה"ד עיקר יג).

מימין, ביטאון השומר הצעיר בפולין, 1918. משמאל, ביטאון השומר הדתי, פולין, 1934

ח. "השומר הדתי דובר אמת"

הנוסח מכוון לפסוק: "וְדַבֵּר אֱמֶת בְּלִבְבוֹ" (תהלים, ט"ז ב), מזמור שמתאר אדם נעלה, הזוכה לשכון בהר ה'. בהסבר מודגש שהשומר הדתי מתרחק מכל שקר,

מכל "צל של שקר" אף בעת שהשקר עשוי לסייע לו.⁴³ "מילתו של השומר הדתי צריכה להיות אמת לאמתה". הצירוף "אמת לאמתה" מוכר במקורות: "כל מי שמוציא דין אמת לאמתו, מעלה עליו הכתוב כאלו היה שותף עם הקב"ה במעשה בראשית".⁴⁴ לפנינו הנחייה לדיינים לשפוט דין אמת לאמתה. בדרשה חסידית רבי נחמן מברסלב העביר את הביטוי מהדיינים לעולמו הפרטי של כל אחד. יכולתו של אדם להכיר עד כמה הוא רחוק מהאמת ומתי הוא משלב בדיבורו שקרים קטנים, היא מקרבת אותו לאמת לאמתה. הודאה בריחוק מהאמת היא עצמה אמת לאמתה.⁴⁵ אבחנה זו מבהירה את שילוב המושג "אמת לאמתה" בהסבר לעיקר השמיני – דרישה מכל שומר דתי להקפיד על פְּנוּת ועל יושרה מוחלטת, גם בינו לבין עצמו וגם בעת שהקפדה זו עלולה להסב לו נזק.

דיבר זה מופיע ראשון בדיברות הצופה הבריטי, הפולני והשמה"צ; "יש לבטוח במילת כבוד של הצופה". דנציג העיר שהנוסח הפולני החליף את "כבוד", שמתפרש בפולנית כתרבות השלכטה (האצילים): "על מילה של הצופה אפשר לסמוך כמו על זבישה" (ZAWISZA). זבישה – גיבור היסטורי פולני, סמל אבירות ואצילות, 'לסמוך על זבישה' היה ביטוי פולני עממי. השמה"צ החליף את הדימוי הפולני במילים "ללא פקפוק". על פי ההסבר בספר השומרים: "כאן מרכז הכובד של כל שיטתנו החינוכית, אבן הַשְּׁתֵּיָה לכל הבנין המחשבתי והמוסרי שלנו". החיסרון הגדול ביותר של הנוער העברי הוא עֶרְמָה, פרזיאולוגיה, שימוש במילים נגבבות ובלתי מחייבות. השמה"צ סבור שלעם ישראל דרושים צעירים אשר תוֹכֵם פְּבָרָם, שיהיו מוכנים להגשים את דבריהם במעשים. עוד איבחן דנציג שבמקור בפולנית לא השתמשו במילה "אמת", אלא "אמינות ויושר". חתירה ליושר ולשלמות, לעומת שימוש ב"שקרים לבנים", דרישה שהיא הרבה מעבר לאי אמירת שקר. במובן זה, דומה הפרשנות לדיבר הראשון של השמה"צ להסבר העיקר השמיני של השמה"ד, כנ"ל.

43 חלק זה בהסבר נקט בדרכו של הלל הזקן, שפירש את הפסוק החיובי: "וְאֵתְּהָתָּה לְרַעְיָהּ כְּמוֹדָהּ", ויקרא, י"ט יח, על דרך השלילה: "דעלך סני – לחברך לא תעביד" (מה ששואא עליך – אל תעשה לחברך) בבלי, שבת, לא ע"א.

44 מכילתא דרבי ישמעאל, פרשת יתרו, מסכתא דעמלק פרשה ב. כמה פירושים הוצעו לביטוי "דין אמת לאמתה", הגאון מווילנה סבר שהדיינים צריכים להיות בקיאים בהוויות העולם כדי שלא ידונו דין מרומה, אבן שלמה, משלי, ו' ד; רבי יהושע וולק כץ: על הדיין לפסוק לפי המקום והזמן ולפעמים עליו לפסוק לפני משורת הדין. וכשאינו עושה כן, אף שהוא דין אמת, אינו אמת לאמתו, דרישה (על הטור, בית יוסף ודרכי משה), חושן משפט, א, ב.

45 הרב דן האוור, "ליקוטי מוהר"ן, תורה קטו – האמת לאמתה", אתר ישיבת הר עציון, <https://www.etzion.org.il>, בית מדרש וירטואלי, www.vbm.etzion.org.il

דנציג סבר שדיבר זה הוא ביטוי למאמץ להיבדל מהנוער סביב, שהוא מלא שקרים, צביעות ופרזיולוגיה ריקה. נוער שאינו נוטל אחריות אישית על ההתחייבויות ועל האמירות שלו ואינו מקפיד לכבד ולקיים את דבריו. דיברות השמה"צ הלכו בעקבות באדן פאואל, שהסביר דיבר זה גם על דרך השלילה, והורה ליטול מצופה ששיקר ושלא עמד בדיבורו את סמל הצופים ובמקרים חמורים לסלקו מתנועת הצופים.⁴⁶ השמה"ד נמנעה מלהטיל דליטוריה (לשון הרע) על הנוער העברי ולספר בגנותו והסתפקה בהוראה לשומר הדתי על דרך החיוב. לצד זה, לא נכללה בדברי ההסבר דרישה להגשמה מעשית, כפי שנהגו הצופים והשמה"צ. אפשר והדבר משתמע מהדרישה מכל שומר דתי להיות נאמן למילתו באופן מלא וליטול אחריות לדיבורו.

ט. "השומר הדתי חובב הטבע"

ההסבר תובע מכל שומר דתי להביט על הטבע כעל אחיו, בני משפחתו. עליו לחוש כלפי כל הקיים בטבע, מהרמשים עד הנשר ומגרגרי החול עד גרמי השמים, קרבה אישית. היציאה אל הטבע, החיים בחיקו וההתמזגות עם הטבע תופסים מקום רב בגישה החינוכית של השמה"ד. ביומן קבוצת הבנות גאולה, אותה הדריך שלום טרלר (קרניאל) בקן השמה"ד בקרקוב, כתב שלום שיר – תפילה:

... אֶהְבֶּתִּיךָ, אֵלִי! / אֶהְבֶּתִּיךָ עַל כָּל הַיְעָרוֹת וְשָׂדוֹת־הַתְּבוּאָה, / עַל שְׁמִיךָ,
עֲבִיבָה, הָרִיבָה וְגִיאוֹתֶיךָ, נְהַרִיבָה, יְמִיךָ. / אֶהְבֶּתִּיךָ עַל כָּל שְׂבִיב אֶמֶת שְׁנַחֲלֶתֶנִּי,
אֵלִי. / וְגַם עַל רְצוֹנִי לְהִתְמַזֵּג עִם אֲמִתְּךָ. / עַל כָּל אֵלֶּה אֶהְבֶּתִּיךָ, אֵלִי...⁴⁷

טרלר נהג לעלות עם חניכיו לפסגות ההרים, לצפות, להתרשם ולהאזין לשירת הטבע, שירת הבריאה. לשיטתם, השהות בחיק הטבע וההתבוננות סביב מעצימים את האמונה בבורא עולם. ההרמוניה בטבע עוררה את השמה"ד להרמוניה בין בני אדם, לשוויון בחברה, לחיים של שיתוף, להסתפקות במועט ולדחיית מותרות. הטבע עורר אהבת הבריות, אהבת העבודה, יצירה והתחדשות נצחית. חיי הטבע מגבירים את בריאות הגוף ומחדדים את החושים, הטבע מפתח

46 דנציג, השפעות פולניות, עמ' 13; לם, שיטת החינוך, עמ' 69.

47 שלום טרלר (קרניאל), תפילה, יומן גאולה, 27.11.1934, כ' בכסלו תרצ"ה, תרגום, שאל רז וראובן אבינעם; השמה"ד – דרכו ומטרתו (לעיל, הע' 3), עמ' 6; "היחס לטבע והקרבה אליו", בן יעקב, השמה"ד, עמ' 296-299, וכן שם, הע' 975.

באדם את השמחה. השיבה אל הטבע נתפסה בעיניהם כצעד בדרך לתחיית היהדות ולגאולתה, מכאן הקריאה החוזרת לצאת לטבע ולהרבות בטיולים מחוץ לעיר. חידוש הקשר של העם לטבע, הוא רכיב חשוב בתחיית האומה ובשיבתה לחיים טבעיים בארצה.

באדן פאואל הסתפק בקביעה שהצופה הוא ידיר בעלי החיים, הצופים הפולנים והשומרים היהודים הרחיבו זאת לאהבת הטבע כולו. בהסבר לדיבר השישי של השמה"צ נכתב: "לרחובות הגיטו הצרים לא הגיע ריח הפריחה ורק לפעמים נכנסו קרני השמש, היהודי איבד את הבנת הטבע. הטבע, אם כל חי, אם האדמה נהפכה לו לזרה ... השומר בהכרתו את הטבע יחזיר לעצמו את תחושת היופי ... הטבע יהיה כתרופה לנפש החולה ולגוף המנוון של היהודי". דנציג הדגיש שזו ראייה סטריאוטיפית של היהודי שמקורה בספרות הפולנית אותה הכירו השומרים וממנה שאבו את הסטריאוטיפ היהודי. גם היחס לטבע, היציאה לטבע כתפיסת עולם שומרית, טופחה על ידי השמה"צ בהשפעת הספרות הפולנית החדשה באותם ימים.⁴⁸

דנציג התמקד במקור אחד ממנו שאבה השמה"צ את היחס לטבע. ראוי להצביע על מקור נוסף וחשוב לא פחות שבא לביטוי בספר הצופיות של השמה"צ, ורשה, תרצ"א, 1931, ובו נכתב:

כְּבֹד אֶת הַיַּעַר, שְׁמֹר אֶת קְדוּשַׁת הַיַּעַר מִחֻלְלָה. כֹּל הָעוֹלָם הַיְכִלְיָהּ וְהַיַּעַר הוּא קֹדֶשׁ קֹדְשֵׁינוּ. כִּי תַחֲדָר לַתּוֹךְ הַיַּעַר, דָּם, וּבַחֲרַדַּת קֹדֶשׁ עֲמֹד, הַאֲזֵן לְשִׁיחַת אֵילָנוֹת, לַלַּחַשׁ עֹשְׁבִים, לְהִמְיֹת זֶרְמִים, הַקְּשִׁיבָה לְחוֹכְמַת-יַעַר. פֶּה סוּדוֹת מַעֲשֵׂי בְרָאשִׁית. פֶּה רִזִּי הַבְּרִיאָה לַפְּנִיךְ יִגְלוּ ! ... אֵין אִמֵּר וְאֵין דְּבָרִים – יִסְפְּרוּ כְּבוֹד הַבְּרִיאָה. בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם – יִתְּנוּ פְּלֵאֵי הַיַּצִּירָה. הַיַּעַר – לוֹ דוּמְיָה תְּהִלָּה ... בְּנֵאוֹת דְּשֵׁא, עַל מִי מְנוּחוֹת, בְּסִתְרֵי יַעַר שִׁימוּ רַבְּצַכֶּם.⁴⁹

48 דנציג, השפעות פולניות, עמ' 11, 15.

49 אדם שמיטברג, ספר הצופיות, ורשה, תרצ"א, 1931; א' שפירא, "ביער ...", צבי זהר (עורך), אפקים – במה לעניני החנוך, הוועד המרכזי של הסתדרות תרבות בפולניה, שנה א', ורשה, מאי 1932, עמ' 37. נראה שהקוראים טקסט זה בעת פרסומו זיהו את מקורותיו, להלן הפנייה לכמה מהם: "כְּבֹד אֶת הַיַּעַר" – "כְּבֹד אֶת אֶבְיָד נְאֻת אֶמְךָ" (שמות, כ' יא; דברים, ה' טו); "כְּבֹד אֶת ה' מֵהוֹנֵךְ" (משלי, ג' טו). "שְׁמֹר אֶת קְדוּשַׁת הַיַּעַר מִחֻלְלָה" – "שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקֹדְשׁוֹ" (דברים, ה' יא); "וְנִשְׁמְרָתֶם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לְכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוֹמָת" (שמות, ל"א יד). "אֵין אִמֵּר וְאֵין דְּבָרִים – יִסְפְּרוּ כְּבוֹד הַבְּרִיאָה. בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם – יִתְּנוּ פְּלֵאֵי הַיַּצִּירָה" – "הַשְּׁמִים מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מְגִיד הַרְקִיעַ. יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אֶמְךָ וְלַיְלָה לַיְלָה יִתְּנָה דְּעַת. אֵין אִמֵּר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם" (תהלים, י"ט ב-ד). "הַיַּעַר – לוֹ דוּמְיָה תְּהִלָּה

א. שפירא / ביער

מתוך „ספר הצפיות“, בהוצאת „השומר הצעיר“, ורשה

כַּבֵּד אֶת הַיַּעַר.
שְׁמֹר אֶת קְדוּשַׁת הַיַּעַר מִחֲלָלָה. כֹּל הָעוֹלָם
הַיִּכְלִי-יָהּ וְהַיַּעַר הוּא קָדֵשׁ קָדְשִׁיו.
כִּי תִתְדַר אֶתוֹן הַיַּעַר, דָּם וּבַחֲרָדַת קָדֵשׁ
צָמוּד, הֶאָזֵן לְשִׁיחַת אֵילָנוֹת, לְלַחֵשׁ עֲשָׂבִים, לְהִמְנִית
זֶרְמִים, הַקְּשִׁיבָה לְחַכְמַת-יַעַר.
פֹּה סוּדוֹת מַעֲשֵׂי בְּרֵאשִׁית, פֹּה רִזֵּי הַבְּרִיאָה
לְפָנֶיךָ יִגְלוּ!...
אֵינְךָ אָמַר וְאֵינְךָ דֹּבְרִים – יִסְפְּרוּ כְּבוֹד הַבְּרִיאָה.
בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם – יִתְּנוּ פְּלָאֵי הַיַּצִּירָה.
הַיַּעַר – לֹא דוּמִיָּה תְהִלָּהּ.

חסידות הבעש"ט הקדימה וקראה ליהודים לצאת מהעיירות אל היערות, להתבשמ מהטבע ובאמצעותו לרומם את אמונתם בא"ל. היה זה אחד החידושים שהנחילה החסידות לעולם היהודי במזרח אירופה.⁵⁰ חלק ניכר מדברי ההסבר לעיקר התשיעי של השמה"ד מנוסחים בדומה לאמור בהסבר לדיבר השומרי המקביל. זאת, בהבדל בולט אחד – השמה"ד, כדרכו, דילג על הביקורת שנמתחה בשמה"צ על היהודים והתמקד בערך החיובי של הטבע והזיקה אליו.

י. "השומר הדתי הוא תמיד עליז ורענן"

ההסבר פותח בקביעה: "כאשר השומר מקבל פקודה הוא ממלאה בשמחה ובזריזות. המינוח "תמיד" כולל גם מצב בו הוא נדרש לבצע פקודה שאינה מעוררת שמחה ועליצות. הסבר זה מרחיב את האמור בהסבר לעיקר השישי של השמה"ד שם נדונה חובת הציות להורים, למדריכים ולהנהגת הכנסת. כאמור, הרב ד"ר אברהם גוטסדינר (עובדיה) ניסח את יג עיקרי השמה"ד (לעיל, ליד הע' 2). בהצאותיו על החינוך של הצופה הדתי, שניתנו שנתיים מאוחר יותר,

... בנאות דשא, על מי מנוחות" – "לך דמיה תהלה אלהים בציון" (תהלים, ס"ה ב); "בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני" (תהלים, כ"ג ב). יש בפסקה עוד הקבלות למקורותינו הקדומים.

50 סקירה כללית וראשונית, בצלאל לנדוי, "טבע ואמונה בחסידות", מחניים – מסכת לחיילי צה"ל לחודש שבט, ס"ה (שבט ה'תשכ"ב), עמ' 61-71; רועי הורן (עורך), הבעל שם טוב: האיש שבא מן היער: קריאות חדשות בתורתו ובדמותו של מחולל החסידות, תל אביב, 2017.

הוא נקט במינוח המקורי של הצופים ודרש לחנך את הבנים לנהוג "בכל תלאות החיים, בלב ובמוח, בשריקה על שפתיו".⁵¹ המקור לעיקר זה הוא הדיבר השמיני של הצופים, לפיו צופה שקיבל פקודה חייב למלאה "בעליצות ובלב חפץ". ועוד מבואר שם שהצופה אינו מתלונן, אינו מתייאש ואינו מתמרמר, הוא מגיב לכישלון ולא־הצלחה בשיר ובשמחה, בחיך ובשריקה. הדיבר השומרי המקביל – "השומר הוא עליז ורענן" – מציע חלופה לנעשה בתְּכָרָה. הוא דוחה גילויים של ייאוש, עצלות וחוסר רצון לעבודה. דנציג פירש שזו תגובה שומרית להלכי רוח גיהליסטים שרווחו בנוער הלומד. מול הניהליזם השמה"צ נוטל אחריות: "לעולם לא יפיל את הסיבה לאסון על כתפי אחרים". הפסוק הנלווה לדיבר זה בנוסח 1918: "אִזְרַע לְצַדִּיק וּלְיִשְׂרָאֵל בְּשִׂמְחָה" (תהלים, צ"ז, יא), מכון אף הוא לחיים ולשמחה.⁵²

יא. "השומר הדתי הוא בעל חסכון"

ההסבר מרחיב מעבר לקביעה ששומר דתי אינו מבזבז כסף. "בכל פרוטה הוא רואה טיפת כחז, מרצו זיעתו ודמו של האדם. בכל פרוטה ופרוטה הוא רואה גלגול נשמתו של האדם העובד, היוצר ערכים ומנקודת מבט זו הוא משקיף על הכסף כעל תופעת ערך הנוצר בידי האדם". הכסף מייצג מאמץ והשקעה פיזית של אדם שצבר את כספו בעמלו ובדמו, את נשמתו של האדם! ההסבר מרחיב רעיון זה: "הוא חוסך כל כח, כל ערך, בין של האדם ובין של הטבע ... כי כל טיפות הכוחות הנמצאים, מרחפים בעולמו של הקב"ה משמשים לו אבני בנין לבנין עולמו". מכאן, איסור "בל תשחית", שמבטא רמה קדושה ונעלה.⁵³ בחלקו השני מנחה ההסבר את השומר הדתי כיצד לממש עיקר זה – חוסך פרוטה לפרוטה למימון הוצאה נחוצה: מס הקבוצה, שקל שומרי, תרומה לקק"ל, קניית ספר וכדומה. החיסכון יפתור אותו מהצורך להטיל הוצאות אלו על הוריו. הנהגת השמה"ד חתרה לעצמאות ולא־תלות בהורים בכל הקשור לתנועת הנוער. להנחיה זו היבט החינוכי־תנועתי ובהקשר היהודי הספציפי גם תגובה למצוקה

51 גוטסדינר (עובדיה), הרצאות על החנוך של הצופה הדתי, ההנהגה העליונה של הסדרויות בני עקיבא והשמה"ד בפולין, לבוב, תרצ"ב, 1932, עמ' 4; בן יעקב, השמה"ה, נספח 2 – פרסומים, עמ' 472.

52 לם, שיטת החינוך, עמ' 73; דנציג, השפעות פוליטיות, עמ' 16-17; ספר השומרים, עמ' 15-16.

53 "בל תשחית", דברים כ', יט-כ. איסור השחתת עץ במצור. חז"ל אסרו כל השחתה שלא לצורך ראוי, בבלי, שבת, קכט, ע"א.

הכלכלית החריפה של הקהילה היהודית בפולין כתוצאה ממדיניות מכוונת של שלטונות פולין. נראה שהנחיה זו נבעה מתופעה רווחת, התנגדות הורים להצטרפות בניהם ובנותיהם לשמה"ד. היו חניכים, בעיקר חניכות, שהצטרפו בלא ידיעת ההורים, לרוב הדבר הוסתר מהאב.⁵⁴

דיבר זה מופיע בדיברות הצופה הבריטי, הפולני ואף בנוסח הראשון של השמה"צ, 1916, ונעלם בנוסח המאוחר של השמה"צ, 1928.⁵⁵ ייתכן שהוא מובלע שם בדיבר השלישי: "השומר פעיל, איש עבודה ויודע לחיות מיגיע כפיו". באדן פאואל הבהיר שהחיסכון מיועד לשתי מטרות: להבטיח לצופה יכולת קיום עצמאית, שלא ייפול למעמסה על אחרים, וכן שיוכל לסייע לעניים. דיברות הצופה הפולני התייצבו נגד הבזבוז והראוונות שרווחו בקרב האצילים, השלכטה. השמה"צ הפנה אותו למעמד הביניים וציין כי הכוונה לחסכנות כדי להקדיש כוח למטרות נעלות – לעניים מבני עמנו וליצור עתיד צנוע ובטוח לחלק מבני ישראל שיעלו לארץ ישראל. לם ציין כי בדיברות השמה"צ, 1916, ובהדגשה בדיבר זה, ניכרת הססנות וחוסר גיבוש התפיסה הציונית של השמה"צ. הביטוי הציוני בדיבר זה מתייחס לתרומות לקק"ל ולהבטחת עתיד צנוע של חלק מהעם היהודי שיבחר לעלות לארץ. חובת העלייה לארץ עדיין לא הייתה חלק מרכזי באידאולוגיה של השמה"צ. גם השמה"ד לא ניסח ביג העיקרים תביעה נחרצת לעלייה לארץ, כפי שהוחלט מאוחר יותר (לעיל, עיקר ג). דנציג דייק, השומר הצעיר לא נדרש לאורח חיים פוריטני, סגפני, אלא להימנע מבזבוז וראוונות, כמו שדרשו הצופים הפולנים. ועוד זיהה דנציג בהסבר לדיבר זה ביקורת על היהודי הגלותי שיועד לחסוך, אך אינו שש לתרום לעלייה ולהתיישבות ציונית. מכאן חשיבות התוספת של השמה"צ בדיבר זה, בגרסה המוקדמת, 1916 – "נדיבות", שאינה נזכרת בדיברות הצופה ובעיקרי השמה"ד, אף כי מטרות החיסכון בעיקרי השמה"ד מקבילות לאלו שבדיברות השמה"צ.⁵⁶

54 "חניכי התנועה בסביבתם הטבעית – הבית והמשפחה", בן יעקב, השמה"ד, עמ' 94-96; עיקר ו, לעיל.

55 בטבלה הצבתי מול עיקר זה את הדיבר התשיעי בגירסת 1928: "השומר הוא בעל רצון ומשלים את עצמו השלמה רוחנית וגופנית". אלו נושאים שונים כמעט ללא חפיפה.

56 לם, שיטת החינוך, עמ' 74; דנציג, השפעות פוליטיות, עמ' 17.

ב. "השומר הדתי קובע עתים לתורה"

הכוונה קביעת עיתים ללימוד תורה, בכך מחויב כל יהודי.⁵⁷ בהסבר נכתב ששומר דתי חייב לדאוג שלא יעבור עליו יום אחד בלי לימוד תורה. עליו ללמוד תנ"ך, משנה, אגדה, כך יגדיל את רכושו הרוחני, הדתי והלאומי. "נשמתו ספוגה דברי תורה ורוחו חדורה רוח חיינו ואורך ימינו". הוא נדרש להקפיד על קביעות בלימוד תורה, סדר יום קבוע שכולל זמן שמוקדש ללימוד תורה. זמן זה צריך להיות קדוש ואין לחרוג ממנו, "זהו הצד השומרי שבעניין הדתי הזה". והכל, כדי לעשות את התורה "מזון הנפש של אומתנו, מזון שלא יחסר לנו בכל עת ובכל שעה". גם בעיקר זה מתמזגות השומריות והדת בחיי השומר הדתי, וגם בו ניכר מעבר מתפיסה פרטנית של חניך השמה"ד וכלל חברי השמה"ד, לראייה לאומית כוללת של העם היהודי. שומר דתי חתר לבטל את המקריות בחייו ולנהל אותם על פי רצונו, לשעבד את חייו לשאיפתו הלאומית-דתית הנשגבה. מובן שאין כל ביטוי לעיקר זה בדיברות הצופה והשמה"צ, אף לא בנוסח ה"דתי", 1918.

חניכי קבוצת הבנים ליפא, בקן ביאליסטוק, תר"ץ, 1930

ג. "השומר הדתי זהיר בשמירת הגוף"

שומר דתי נזהר בכל מה שמחליש את הגוף, שפוגע בו ושמוזיק לו. ההסבר מפרט: אינו שותה אלכוהול, חוץ מיין קידוש; אינו מעשן טבק; אינו מרבה באכילת בשר. מאכלו בעיקר לחם ופירות ומשקהו מים וחלב. כל זאת משום שהגוף הוא תנאי ראשי בהתפתחותו ובעבודתו של האדם. לעיקר זה אין מקבילה ישירה בדיברות

57 בבלי, שבת, לא ע"א; מנחות, צט ע"ב; רמב"ם, הלכות תלמוד תורה, ב, א; שולחן ערוך, יורה דעה, רמ"ו, ועוד.

הצופה המקוריים ולא בדיברות השמה"צ, הם התייחסו לנושא בדיבר העשירי: "הצופה / השומר טהור במחשבותיו, דבריו ומעשיו". מההסבר לדיברות אלו נטל השמה"ד את איסור שתיית אלכוהול ואיסור עישון (לעיל, עיקר ז). כאמור, הטוהר המיני, שנרמז בדיברות הצופים ונזכר בדיברות השמה"צ, אינו קיים בעיקרים של השמה"ד, שנמנע מהתייחסות לנושא.⁵⁸ מנסחי יג העיקרים נמנעו מציטוט פסוקים שמכוונים, לכאורה, לעיקר זה: "וְנִשְׁמְרְתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם" (דברים, ד' טו), "הַשְּׁמֵר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשֶׁךָ מְאֹד" (שם, ט), מהם נלמד איסור כל דבר שמביא את האדם לידי סכנה. אולי, כדי להותיר פתח לפרשנות, בעקבות דיברות הצופה והשומר, שמכוון לחינוך המיני.

סיכום

לדעת לם, השמה"צ קיבלה מהצופים את השלד ומילאה אותו בתכנים הולמים את דרכה. היה זה תהליך תמורה תרבותית (המרה) – נטילת דפוס תרבותי מסוים, אותו ממלא הגוף הממיר בתכנים הולמים את צרכיו. השמה"ד נהגה באותו אופן, מנסחי יג העיקרים פעלו באותה שיטה, הם נטלו את המסגרת הצופית והשומרית ומילאו אותה בתכנים שהולמים את חזון כנסת השמה"ד, בשלהי שנות ה־20. כמו הצופים והשמה"צ הם הכירו בערך קביעת עקרונות יסוד לתנועה, אלא שחרגו ממניין עשרת הדיברות והעדיפו יג עיקרים. נגד עיני מנסחי יג העיקרים לשמה"ד היו דיברות הצופה שניסח באדן פאואל, ודיברות השמה"צ, כנראה בגירסה המאוחרת, 1928. השמה"ד הוסיף שלושה עיקרים: ג – עם ישראל בארץ ישראל; יב – קביעת עיתים לתורה, יג – שמירת הגוף (שיש לו מקבילות חלקיות בדיברות השמה"צ), והרחיב את עיקר יא – חיסכון, שהושמט בדיברות השמה"צ, 1928. השמה"ד הוסיף את הנאמנות להורים שהופיעה בדיברות הצופה והושמטה על ידי השמה"צ. השמה"ד השמיט את הטוהר המיני ולא כלל את הדרישה לדעת יידיש.

יג העיקרים לשמה"ד רוויים ברמזים לעולם ההלכה, ועם זאת לא מעוצבים כמסמך דתי אף ולא במתכונת דיברות השמה"צ, 1918 – ציטוט מהמקורות התורניים לכל דיבר. רק בעיקר הראשון של השמה"ד, אמונה באֵל, ובעיקר יב, קביעת עיתים לתורה, נזכר במפורש היבט דתי. בשאר העיקרים היבט זה מוצנע ומודחק, והקורא זקוק להיקף ידע רחב כדי לחשוף את הגלום בהם, כפי שעשינו

לעיל. מבנה זה לא היה מקרי, הוא נבע מהמתח בין עיצוב עיקרים "דתיים", כדרך השמה"צ ב־1918, לבין עיצוב עיקרים דומים ככל שניתן לדיברות הצופה והשומר בשלהי שנות ה־20. מנסחי יג העיקרים חתרו למירב הדמיון לשמה"צ כדי לקלוט נוער דתי שעלול להיסחף להתבוללות ולחילון.⁵⁹ עיון יסודי מעלה שהם שמרו על המהות הציונית-דתית ולא ויתרו עליה. מנסחי יג העיקרים לא חשפו את המניעים לכך, כפי שלא חשפו את מניעיהם להעדיף את השם השומר הדתי, שמקורו בשומר הצעיר, ובכך העניקו לשמה"ד כוח משיכה דווקא לבני נוער אלה.

ביקורת חריפה על השמה"ד שניסחה יג עיקרים העלה ישעיהו ברנשטיין, ממייסדי הפועל המזרחי ומראשי תנועות תורה-ועבודה: "ל'השומר הדתי' יש יג עיקרים שהם בחלקם הגדול העתקה ממקומות אחרים בתוספת המומנטים הדתיים".⁶⁰ במאמר נוסף החרף את הביקורת: "כשאני לעצמי, אין לי חבה ל'עיקרים' החדשים, שרובם אינם אלא העתקה ישרה ממקום אחר, ועכשיו שישנם, הייתי מוסיף עליהם: מעט בחיקוי והרבה במקוריות. מאד מאד הווה זהיר מן החיצוניות שאין עמה פנימיות".⁶¹ מבט חיצוני עשוי לאשר את טענתו של ברנשטיין. עיון יסודי, תוך אימוץ השיטה המוצעת על ידו: "הווה זהיר מן החיצוניות", כפי שנעשה לעיל, מעלה שלא היה כאן חיקוי רדוד ושטחי ולא העתקה פשוטה, אלא המרה מחושבת שעשתה שימוש במסגרת המבנית ליציקת תכנים שביקשו ראשי השמה"ד לחנך לאורם בראשית ימיה של כנסת השמה"ד. כפי שהראיתי, מהלך זה היה מיוסד על מחשבה חינוכית והכרת המציאות הסובבת.

אחת המסקנות שהסיק לם היא שתנועת השמה"צ חתרה לחינוך אדם חדש, המצויד בתכונות אופי ואישיות שהן תנאי להבראת העם ולתחייתו הלאומית. הצופים הבריטים חתרו לבסס את הכוח הצבאי ולחנך לאזרחות טובה. הצופים הפולנים ביקשו לטפח רוח פטריוטית ולהכשיר את הנוער למלחמת השחרור הלאומית שלהם. עשרת דיברות השמה"צ היו מסד לשיטת החינוך של התנועה. "דברות השומר הם תרגום היסודות של אידיאולוגיית התנועה לשפת מעשה"

59 "השומר הדתי – השומר הצעיר", בן יעקב, השמה"ד, עמ' 41-45.

60 ישעיהו ברנשטיין, "בני עקיבא, על צורת הארגון ומהותו", נתיבה, שנה ז, חוב' א (פ"ח), ג בתשרי תרצ"ב, עמ' 54.

61 ישעיהו ברנשטיין, "עיקר וטפל בעבודתנו", נתיבה, שנה ח, גל' ז-ט (קטו-קיז), א' בניסן תרצ"ג, עמ' 369-370.

במושבה, שלום טרללר (קרניאל) עם קבוצת בנות גאולה אותן הדריך בקן קרקוב

חינוכי⁶². השמה"צ ראתה בעשרת הדיברות בסיס "לחינוך אדם חדש". לשמה"ד לא הייתה יומרה מרחיקת לכת ונועזת ליצור אדם חדש. יג העיקרים של השמה"ד היו בסיס חדש לחינוך היהודי, מבוסס ומעוגן בישן, במסורת. יג העיקרים של השמה"ד חבוקים במסגרת, העיקר הפותח והעיקר ה-יב (שהועתק בחלק מתעודות האח למקום השני), מביעים עמדה דתית. שאר יא העיקרים נראים כשאובים מדיברות הצופה והשומר, לא כחיקוי זול, אלא כהמרה תרבותית.

יג עיקרי השמה"ד מציעים לחולל שינוי משמעותי בדמות היהודי הגלותי, בתפיסתו האישית והחברתית, באורחות חייו ובדרך חשיבתו. אלה מודרכים על פי מסורת ישראל, ההלכה והמחשבה. חבר שיחונך ויעצב את חייו על פי יג העיקרים, יהיה בן נאמן לעמו, דבק באלוהיו ובתורתו וקשור לארצו. אמונתו ונאמנותו יכילו את ערכי הציונות: השפה העברית, פרודוקטיביזציה, שיבה לחיים בחיק הטבע, עתידו בארץ ישראל בה תיבנה חֲבֵרָה מתוקנת, מושתתת על יחסי רעות ואחוזה. יהודי שנוטל אחריות על גופו ועל סביבתו, מחושל ונכון להתמודד גם עם כישלונות ואכזבות. יהודי שיידע לאזן בין אישיותו, עצמיותו, לבין צייתנות לממונים עליו. כל אלה מצויים במרחבי ההלכה והמחשבה

62 לם, שיטת החינוך, עמ' 76, 78, 80; ביטוי למקום המשמעותי שתפסו ותופסים עד היום עשרת הדיברות של השמה"צ בתנועה הוא ספר שראה אור לאחרונה ודן בעשרת הדיברות במבט חינוכי עדכני וממעט להתייחס לעבר התנועתי העשיר, ישראל רינג, **מי ראה מי שמע – דיברות השומר עיון מחודש**, יד יערי, גבעת חביבה, 2023. זו מהדורה חדשה ומורחבת שערך אותם בר ישראל, הספר המקורי ראה אור בשנת 1979.

היהודית ושאוּבִים מהם. יג העיקרים מציעים לדלות אותם משם ולחנך לאורם את בני הנוער כשלב בדרך לשיבת עם ישראל לארצו ולבניינה המחודש. כאמור, יג העיקרים של השמה"ד לא היו מסד לדרכה החינוכית, אלא מסד להקמתה של כנסת השמה"ד בשלהי שנות ה־20. הם לא שונו ולא חזרו ונדונו בשמה"ד בפולין.⁶³ יג העיקרים אינם מזכירים את רעיון תורה ועבודה, אינם מחייבים את בוגרי הכנסת להגשמה תנועתית בארץ ישראל, אלא לשינוי פנימי בהתנהגות האישית. הם פונים לפרט, לאח הבודד ולא לכלל. אלה עתידים להשתנות, מראשית שנות ה־30, עם כניסתה של חבורת מנהיגים צעירים חדורי השקפת עולם ולהט חינוכי ברוח תו"ע להנהגת כנסת השמה"ד.

63 תנועת גורדוניה אישרה יג מידות ב־1928. בני עקיבא בגליציה המזרחית, פרסמה יג עיקרים ב־1931. קצרה יריעה זו מלפרט אותם ולדון בהם ובהקבלות המעניינות לדיברות הצופה, השומה"צ וליג העיקרים של השמה"ד.